

תרומה לשיפור תדמיתו של הנביא מוחמד בעיני הציבור הישראלי: הבריתות וההתכתבויות של מוחמד עם יהודי חצי האי ערב¹ (תרגום וניתוח)

מוחמד אלר'באן

הקדמה

סברות מוטעות על תולדות האסלאם שהציעו מזרחנים במאה הקודמת – שחלקן נכתבו בעברית – הביאו להבנה משובשת של כתבים, למתודולוגיה שגויה ולהשפעות שליליות על חוקרי המזרח דוברי השפה העברית של ימינו. מונטגומרי וואט טוען שאחת הסיבות המרכזיות לכך היא שרוב חוקרי המזרח בני הדורות הקודמים, שחיו בארצות המערב, לא השכילו להבין לאמיתה את התרבות הערבית והאסלאמית, מפני שהיא מעולם לא ייצגה אותם באופן אישי והם לא חיו בה. מסיבה זו אף נמנע מהם לבטא אותה באופן אובייקטיבי, הגיוני ונטול משוא פנים.²

להטיה הזאת שותפים, למרבה הצער, גם כיום מזרחנים ואנשי אקדמיה דוברי עברית הנסמכים על גישות ישנות ומוטעות שירשו מקודמיהם. גישות אלה נוכחות במקורותיהם שנמצאים בשימוש תכוף הודות לזמינותם ולקלות השימוש בהם עקב היותם כתובים בשפתם. כתוצאה מכך רבים מן הייצוגים השגויים מן העבר נותרו על כנם בחקר המזרחנות של ימינו. מבחינת הקורא הערבי חקר המזרחנות בעברית משקף, רובו ככולו, ייצוג הולם – אם במתכוון ואם בשוגג – של העבר, אשר עלול לגלות באופן לא אובייקטיבי את המניעים ואת המטרות של החוקרים עצמם.

במאמר זה הצבתי כמה מטרות. ראשית, לנסות לתקן את אי ההבנה שקיימת במשך שנים בקרב דוברי העברית בנוגע למצג שהוא זה. אי-הבנה זו מגלמת את אחד הנושאים הרגישים ביותר למוסלמים וליהודים כאחד. לשם כך אראה, באמצעות עיון בכתבים המקוריים של ההתכתבויותיו של מוחמד עם נציגי קהילות היהודים, מה היו מערכות היחסים בין מוחמד ובין קהילות היהודים. כתבים אלה הם הבסיס לתיאור מדויק ואמין של אותם הקשרים והיחסים. שנית, אנסה לסייע לידידינו דוברי העברית העוסקים במזרחנות להשתחרר מן המחשבה האוריינטליסטית הישנה, שסבלה מנסיבות שונות בעבר שרובן אינן קיימות עוד כיום. לשם כך, וכדי לחסוך את הצורך לחפש את המידע במקור חיצוני בשפה לועזית, מוצגים במאמר תרגומי בכורה מערבית לעברית של אוסף

המסמכים האותנטי המתאר את התקשרויותיו של הנביא מוחמד עם קהילות היהודים בימיו.

רקע היסטורי

היהודים בחצי האי ערב

ספרי קודש רבים ביהדות ובאסלאם והוכחות רבות מן הארכיאולוגיה וההיסטוריה מספרים על ממלכות ומדינות עתיקות באזור חג'אז שבחצי האי ערב. עם ממלכות אלה נמנו בין היתר דדן,³ קידר,⁴ תמוד,⁵ מדין,⁶ הנבטים.⁷ קיומן של ממלכות אלה מוכיח שליהודים היה תפקיד חשוב בתולדות חצי האי ערב בתחומי הדת, התרבות, הכלכלה, המסחר, החברה ועוד. להלן סקירה מצומצמת של הגדולים שבחוקרי המזרח במשך הדורות ותפיסותיהם על מקורותיה של ההתיישבות היהודית בחג'אז.

ההיסטוריון יאקות אלחמווי,⁸ בהסתמכו על אזכורים בתנ"ך, טוען שהיהודים הגיעו לחצי האי ערב במאה השלוש-עשרה לפסה"נ, כאשר משה רבנו שלח את חייליו לכבוש את ארץ עמלק באזור חג'אז שבחצי האי ערב.⁹ לעומת זאת, לפי מסורת יהודי תימן הגיעו ראשוני היהודים לדרום חצי האי ערב (תימן) רק בימי שלמה המלך. אלחמווי מתנגד לתיאוריה זו. לדעתו הדת היהודית הגיעה לדרום חצי האי ערב באמצעות יהודי אל-מדינה שהתיישבו בצפון חצי האי ערב ובמערבו. אלחמווי מביא את הסיפור או האגדה הבאה: אחד ממלכי חמייר, תבן אסעד אבו כרב (מלך מ-385 עד 425 לספירה), יצא למסע כיבוש בצפון חצי האי ערב והגיע עד חומות העיר אל-מדינה שאנשיה רצחו על פי המסופר את בנו, בכוונה להכניעה ולעשות שמות בתושביה. אולם במהלך המצור על העיר יצאו אליו שניים מחכמי היהודים והצליחו לשכנע אותו לשנות את דעתו. הם סיפרו לו על דת משה ושכנעו אותו להאמין ביהדות. המלך החמיירי התייחד, חזר לארצו והשפיע על בני עמו ובעקבות זאת הוקמה ממלכה יהודית בארץ תימן. מכאן הסיקו חוקרים רבים שרוב יהודי תימן הם צאצאי ערבים שהמירו את דתם ליהדות בשלב כלשהו בהיסטוריה.¹⁰

לפי תיאוריה אחרת הגיעו היהודים לחצי האי ערב בעקבות נפילת ממלכת יהודה בשנת 586 לפסה"נ וחורבן בית המקדש הראשון בידי נבוכדנצר מלך בבל,¹¹ שכבש והחריב את ירושלים.¹²

לפי תיאוריה נוספת הגיעו היהודים לחצי האי ערב בשני שלבים. השלב הראשון התרחש בשנת 70 לספירה, בעקבות המרד היהודי הראשון נגד האימפריה הרומית, כאשר עלה בידו של טיטוס הרומאי לרכא את המרד היהודי ולהחריב את בית המקדש השני. השלב השני התרחש בשנת 132 לספירה בעקבות מרד בר כוסיבא (בר-כוכבא), אשר נחשב למרד השני של היהודים נגד האימפריה הרומאית.¹³ התיאור הזה, לדעתי, הגיוני יותר. אם נביא בחשבון את הטופוגרפיה של צפון חצי האי ערב, הסברה שראשוני היהודים שברחו מרדיפות טיטוס הרומאי לא הגיעו לעומק הצפוני של חצי האי ערב,

אלא הסתפקו בהתיישבות בנאות המדבר מאחורי הגבולות הצפונים כמו מקנא, פדך, תבוך, תימא, ומשם התפשטו הלאה, נראית סבירה. מספר הנרדפים עלה בתקופתו של המפקד הרומאי הדריאן (אדריאנוס), ולכן המשיכו הנרדפים היהודים את ההתפשטות לכיוון דרום חצי האי ערב עד לחומות ואדי-אלקורא, ח'יבר, ואל-מדינה. היסטוריונים אחרים טענו שכמה קבוצות נרדפים התנחלו באתרים מבודדים שונים במהלך המסע.¹⁴

העיר אל-מדינה ומושבות היהודים

לעיר אל-מדינה מיוחדת חשיבות עליונה באסלאם. כדי להבין את ההתפתחויות הפוליטיות לאחר בואו של מוחמד והופעת האסלאם, חשוב לבחון לעומק את אופי היחסים ששררו בין התושבים הערבים והיהודים באזור זה בתקופה שקדמה לאירועים אלה.

במקורות שונים נקבע ששמה המקורי של העיר אל-מדינה היה ית'רַב. אבן-ח'לדון, היסטוריון והיסטוריוגרף ערבי מפורסם (1332-1406), סבר שמקור השם ית'רַב הוא בשמו של ית'רַב בן קאתיה בן ארם בן עביל בן עוץ בן ארם בן סם בן נוח, אשר השתכן במקום עם משפחתו בתקופה עתיקה מאוד.¹⁵ השם ית'רַב מופיע גם כן בספר הגיאוגרפיה של פתולמאוס (תלמי), Lathripa, ובכתביו של אסטיפנוס הרומאי, Jathripa. אצל האוריינטליסטים היהודים שהושפעו מהתרבות הארמית הופיע בשם Medinta.¹⁶ השם ית'רַב נזכר אף בקוראן: "בני עדה אחת בהם אמרו, הוי אנשי ית'רַב, לא תוכלו עוד לעמוד כאן".¹⁷

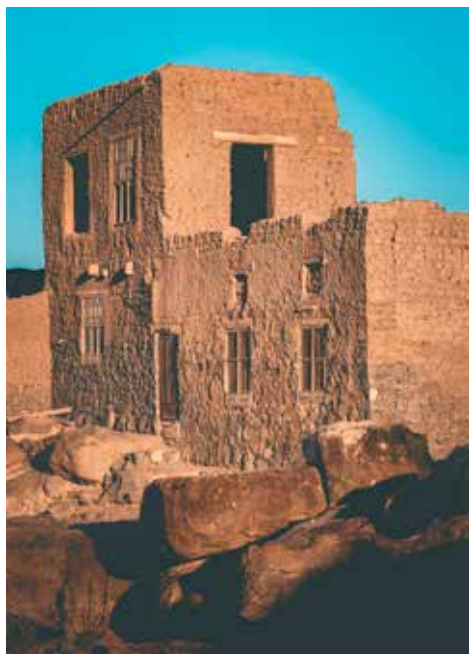
השבטים היהודיים הגדולים שהתיישבו באל-מדינה היו בני נצ'יר, בני קוריט'ה ובני קינוקאע, ושבט בני ח'יבר שהתיישב ביישוב ח'יבר, צפונית-מזרחית לאל-מדינה. השבטים בני נצ'יר, בני קוריט'ה ובני יהדל הגיעו לעיר אל-מדינה בגלל ההגירה השני שאירע בתקופת הרדיפות של אדריאנוס הרומאי. הם לא התיישבו בעיר כיוון שלא מצאו שהמקום מתאים למגורים והגיעו לאל-עאליה (הקרוי על שם שני ואדיות: הבטחאן והמהזור). אתר אל-עאליה הוא חלק מאזור שדות הלבה (שנוצרו מקרישת לבה בזלתית עקב פעילות וולקנית קדומה) ומתואר כגבעה עשירה במים בעלת קרקע פורייה שבה גדלים מיטב הצמחים, ובה מעיין גדול שממוקם בין שני ואדיות. הוואדי הראשון, ואדי בטחאן, השתייך לשבט בני בטחאן הערבים אשר הרשו לשבטי בני נצ'יר ובני קוריט'ה להתיישב ביניהם; בשני, ואדי מהזור, התיישבו בני יהדל לצד שבטי בני מהזור הערבים. באותה תקופה נמשכו רדיפות היהודים הבלתי פוסקות בידי הרומאים, וכתוצאה מכך הגיעו שבטים יהודיים נוספים אל חומות העיר אל-מדינה. האזור היה מקלט ליהודים, אשר התקבלו בכרכה בידי בעלי המקום הערבים שאירחו אותם בכבוד, כמנהגם. שבטי יהודים אלה מנו את בני עכרמא, בני ת'עלבא, בני עוף, בני אלפציץ, בני מחמר, בני זעורא, בני קינוקאע, בני זאיד ואחרים. הקבוצה היהודית המכובדת ביותר שהתגוררה באל-מדינה הייתה משפחת בני מראנא. הם היו הראשונים שגרו במרכז העיר לצד שבטים ערביים כגון בני אלרחמן, בני מרתד, בני אניף, בני בלי, בני מעאוויא, בני חאריט' ובני ר'סאן.¹⁸

שני שבטים, בני קוריט'ה ובני אלנצ'ייר, נבדלו משאר השבטים היהודיים בהיותם כוהנים, צאצאיו של הכוהן הגדול אהרון בן עמרם. הם נהגו להתנשא על בני השבטים היהודיים ודרשו לעצמם את זכות ההנהגה בחברה היהודית. התנהגותם הביאה לסכסוכים חוזרים ונשנים ולקנאה מתמדת בינם ובין אחיהם היהודים, במיוחד בני קינוקאע, שבט שהיה ספק בשורשיו היהודיים; אנשיו נחשדו שאינם מגזע יהודי אלא צאצאיהן של כמה משפחות ערביות ואדומיות אשר התגיירו בשלב מוקדם כלשהו.¹⁹ נוסף על בני קוריט'ה ובני אלנצ'ייר נכח במקום גם שבט בני אלפטיון, שבט קטן יחסית אך מכובד בחוגי היהודים. שבטי היהודים בעלי ההשפעה התיישבו בעיר אל-מדינה ופרבריה.

יהודי בני ח'יבר

השם ח'יבר הוא שם העיר וכך מכונים אנשיה עד היום. מבחינה גיאוגרפית נודעה ח'יבר כיישוב רחב ידיים ועשיר במשאבים טבעיים, בשטחי חקלאות ובשדות מרעה. האוכלוסייה מנתה יהודים וערבים כאחד. יהודי ח'יבר חשו עליונות על התושבים האחרים ונדעו בעושרם הרב, באומץ ליבם ובעוצמתם. הם התגוררו במצודות גבוהות ומסביב להם גרו הערבים. קיימות שתי תיאוריות בנוגע למקור השם ח'יבר. תיאוריה אחת, של דה לאסי אולירי, גורסת שבני ח'יבר הם צאצאי רֶכָב אשר נזכר בתנ"ך בספר מלכים ב: "וַיֵּלֶךְ מֶשֶׁם וַיִּמְצָא אֶת יְהוֹנָדָב בֶּן רֶכָב לְקָרְאֹתוֹ וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲיִשָּׁר אֶת לִבְכָּהּ יִשָּׁר פֶּאֶשֶׁר לְבָבִי עִם לִבְכָּהּ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָדָב יֵשׁ וַיִּשׁ תִּנָּה אֶת יָדָהּ וַיִּתֵּן יָדוֹ וַיַּעֲלֵהוּ אֵלָיו אֶל הַמֶּרְכָּבָה" (מלכים ב' י, 15). אולירי טוען שבני ח'יבר הם צאצאי יהונדב אשר הגיעו לחג'אז לאחר חורבן בית ראשון והתיישבו בח'יבר.²⁰ מנגד, ההיסטוריון הערבי ג'וואד עלי סבור כי מקור המילה ח'יבר מן המילה "חבר" בעברית. לדעתו היו בני ח'יבר יהודים שהגיעו לאזור ח'יבר בימי השבי הבבלי, והיו צאצאיו של שפטיה בן מהללאל מבני פרץ שנזכר בתנ"ך: "וּבִירוּשָׁלַיִם יָשְׁבוּ מִבְּנֵי יְהוּדָה וּמִבְּנֵי בְנֵימִן מִבְּנֵי יְהוּדָה עֲתִיָּה בֶן עֲזַיָּה בֶן זְכַרְיָה בֶן אֲמִרְיָה בֶן שְׁפַטְיָה בֶן מְהַלְלָאֵל מִבְּנֵי פֶרֶץ" (נחמיה יא, 4). הוא מפרש את השם שפטיה כעיוות של השם "פטיה" וש"ח'יבר" נקרא על שם בנו ח'יבר בן שפטיה בן מהללאל. לסברתו בני ח'יבר הגיעו למקום כבר בימי בכת-נצר (נבוכדנאצר) וקראו לו ח'יבר על שם מנהיגם. ג'וואד מניח שקיים קשר בין השם "ח'יבר" ובין הכינוי הערבי "אלפטיון", אשר מתאר את מלך היהודים שנהרג בידי שבט ח'זרג בתקופה מאוחרת, והשם "פטיה", שהוא שיבוש השם "שפטיה".²¹

בימינו אין יהודים בח'יבר, כמובן, אבל בעבר נחשבה העיר ליישוב היהודי השני בגודלו אחרי אל-מדינה. היהודים התגוררו במבצרים ובמצודות על ראשי הגבעות והערבים מסביב להם. מבצרי היהודים החשובים ביותר היו נאעם, אלקמוץ, אבי-אלחקיק, אלשק, אלנטה, אלסלאלים, אלווטיח, ואלכתיבה. כל מבצרי היהודים העתיקים חרבו זה כבר, אם כתוצאה ממלחמות או בשל פגיעהם הטבעיים של הטבע והזמן.²²

החורבות והמבצר בח'בר. צילום: Bassam W. Rajput (Shutterstock)

היחסים בין יהודים לערבים בחג'אז טרם הופעת האסלאם

שלושה סוגי סגנונות חיים של קבוצות אוכלוסייה שונות התקיימו באזור חג'אז לפני הופעת האסלאם: הערבים תושבי הערים עסקו בחקלאות, בגידול בהמות, בציד ובהובלת שיירות מסחר (בעיקר בתימן ובערים מכה ותימא); שבטי הבדואים נדדו במדבר בחיפוש אחר שטחי מרעה וציד, ותקפו לעיתים שיירות סחורות שנקרו בדרכם. היהודים עסקו בחקלאות, במסחר ובמלאכות שונות כגון תפירה, קדרות, נפחות וייצור נשק. היהודים והערבים היו סוחרים גדולים ושיירותיהם הביאו סחורות משוקי מצרים וסוריה לבלל ולפרס ובחזרה. מצפון לאל-מדינה וממערב לח'יבר משתרע ואדי אלקורא ("עמק היישובים") המחבר את אזור חג'אז וארץ אדום בצפון עם חצי האי סיני. לאורכו של ואדי אלקורא הקימו היהודים מושבות מסחר בסמוך ולצד תושבי האזור הערבים.

השבטים היהודיים הגדולים, בני קוריט'ה, בני אלנצ'ייר ובני קינוקאע, ישבו שנים רבות באל-מדינה לצד התושבים הערבים המקומיים. היהודים בנו את מצודותיהם בראשי הגבעות. הם ריכזו בידיהם כוח רב ובהדרגה השתלטו על רוב חלקי העיר. עם זאת נשמרו יחסי הידידות ושותפות הגורל עם התושבים הערבים. יש אף תיעוד על מקרים של נישואי תערובת בין יהודים לערבים, אף-על-פי שההלכה אוסרת על כך. מפתיעים ביותר היו נישואיו של סבו השני של הנביא מוחמד, האשם בן עבד-מנאף, עם אישה

יהודייה מקרב בני-יבר. אומנם האשים גירש את אשתו היהודייה אשר התחתנה עם אחיו, אלמוטליב בן עבד-מנאף, דודו של עבד-אלמוטליב, סבו הראשון של מוחמד. עם זאת, אימו של עבד-אלמוטליב בן האשים, סבו הראשון של מוחמד, הייתה ערבייה משבט אלח'זרג' ולא יהודייה מבני יבר.²³ דוגמה נוספת היא נישואיו של אומייה בן עבד-שמס בן עבד-מנאף לאישה יהודייה משבט לפם בארץ א-שם. אומייה היה בן דודו של עבד אלמוטליב, סבו של מוחמד. הוא היה הסבא רבא של הח'ליף המוסלמי מועאווייה בן אבי-סופיאן משבט בני אומייה. יתר על כן, אומייה היה הסבא של אבו-סופיאן בן חרב, אויבו הראשי של מוחמד במכה.

לצד קשרי הנישואין המזדמנים הושפע הקשר בין יהודים לערבים מקשרי המסחר והתעשייה בין האוכלוסיות. יהודי אל-מדינה נודעו בחוכמתם בענייני מסחר ותעשייה ובממונם הרב. הם השפיעו על כמה שבטי ערבים וברואים באזור לשנות את אורח חייהם ולעבור מחיי נוודות לחיי יציבות. התוצאה הייתה שיתוף פעולה פורה בין ערבים ליהודים אשר נמשך שנים רבות. ראיה לכך אנו מוצאים בעובדה שאחד מהשווקים הגדולים ביותר של אל-מדינה באותה תקופה היה שוק בני קינוקאע, בני השבט היהודי שנודע בעושר הרב ביותר מכל שבטי היהודים באזור.

סכסוך ומלחמות

הדו-קיום בין היהודים לערבים לא שרד לאורך זמן, והקנאה החלה לכרסם עוד טרם הופעת האסלאם באזור. הסכסוך התחיל כאשר הגיעו לאזור שני שבטים ערביים גדולים, בני אווס ובני ח'זרג', אשר נדרו מתימן לאל-מדינה אחרי קריסת הסכר הגדול של ואדי מאריב במאה השישית. אכן, השבטים התימניים היו עניים ומסוכסכים, אבל מספרם היה כפול ממספרם של היהודים, מה שגרם לכך שמאזן הכוחות בשטח נטה לטובתם והיהודים דאגו למעמדם הפוליטי באזור.²⁴

לפי הכרונולוגיה של תולדות מלחמות בני ישראל בחג'אז, הסכסוך אירע שנים רבות לפני הופעת האסלאם. נקודה זו מחזקת את הטענה שהמלחמות בין יהודים לערבים בחצי האי ערב לא היו קשורות ישירות לדת האסלאם ולנביא מוחמד, אלא לשאיפות פוליטיות ולמאבק על הגמוניה צבאית בין שבטי האזור באותה תקופה. הקרב הראשון בין היהודים לשבטי אווס וח'זרג' התחולל שנים רבות לפני הופעת דת האסלאם. הסיבה למלחמה הייתה חיסול הפטיון היהודי בידי ערבי.²⁵ האירועים מתוארים כלהלן: מאליכ בן עג'לאן, אדם מכובד משבט ח'זרג', הרג את המלך היהודי אלפטיון משום שנהג באכזריות כלפי הערבים וביצע עוולות נגדם. אחרי החיסול נמלט מאליכ לאל-שאם, שם נפגש עם מלך מדינת אלר'סאסנה, אבי-ג'בילה אלר'סאני (מלך נוצרי ממוצא ערבי תימני), והתלונן לפניו על התעללותו של אלפטיון היהודי בערבים. אבי-ג'בילה הבטיח לבוא לעזרתם והשניים הגו יחד תחבולה לתקיפת היהודים ולהשמדתם. מאליכ הכין מקום לאירוח גדול והפיץ את השמועה בקרב תושבי אל-מדינה שהוא עומד לארח את

המלך הר'סאני כשיהיה בדרכו לתימן. לאחר מכן הוא הזמין את כל מנהיגי היהודים ובכיריהם לסעוד לכבודו של המלך האורח. המלך הר'סאני הגיע למקום בלוויית צבא גדול אשר פרץ באמצע המסיבה והרג את כל מנהיגי היהודים שהיו במקום. כך איבדו היהודים מנהיגים ואנשי צבא רבים, וכוחם העצום עבר לידיהם של שבטי אווס וח'זרג'. מאותו היום ואילך חיו יהודי וערביי אל-מדינה זה לצד זה בסכסוך מתמיד ובחוסר אמון. חודשים ספורים לאחר מכן תכנן מאליכ בן עג'לאן פעולה נוספת נגד היהודים. הוא ערך מסיבה גדולה והזמין את המנהיגים של שבטי בני ישראל ומכובדיהם בתואנה שברצונו לכרות ברית שלום אמיתית לנצח נצחים בין הערבים ליהודים. משהתאספו רוב המוזמנים נתן מאליכ פקודה להרוג אותם עד האחרון. בעקבות אירועים אלה הבינו היהודים שאם ייכנעו לערבים הם צפויים להיות מגורשים מהעיר. לכן החליטו המנהיגים היהודים להחליש את בני אווס ובני ח'זרג באמצעות מריבות וסכסוכים מבפנים. היהודים חילקו את תמיכתם בין שבטי הערבים. רוב שבטי היהודים הגדולים תמכו בבני אווס, בעוד בני שבט בני קינוקאע תמכו בבני ח'זרג'. הערבים נזקקו לתמיכת היהודים בכל פעם שהם נלחמו זה בזה, והיהודים שאפו לעודד את המלחמות הפנימיות בין השבטים הערבים. תוכניתם של היהודים צלחה, אך במחיר גבוה: הם נאלצו להתחלק ביניהם ואפילו להילחם זה בזה כאשר הצדדים השונים תמכו בבעלי בריתם במלחמות בין הערבים. מלחמות רבות פרצו בין שבטי אווס וח'זרג', אשר זכו לתמיכה מליאה מבעלי בריתם היהודים טרם הופעת האסלאם. המלחמה הגדולה ביותר הייתה המלחמה האחרונה, שבה נהרגו מפקדים ולוחמים רבים, ערבים ויהודים כאחד. מלחמה זו זכתה לשם "יום בוּעַת" על שמה של ככרת אדמה שנחלתם של בני קוריטא. באותו יום קראו בני אווס לבעלי בריתם היהודים מבני נצ'יר ומבני קוריטא לשתף איתם פעולה במלחמתם נגד יריביהם בני ח'זרג'. משנודע הדבר לבני ח'זרג' הם ביקשו מהיהודים שלא להתערב בה, אך היהודים לא רק תמכו בבני אווס אלא אף קראו לעזרה לבעלי בריתם היהודים משבטים אחרים כגון בני מזינה ובני נבות. בני ח'זרג', מנגד, קראו אף הם לבעלי בריתם היהודים מבני קינוקע ובני אשג'ע. בשלביה הראשונים של הלחימה נגפו בני ח'זרג' מפני בני אווס ותומכיהם, אך בסיומה הייתה ידם של בני אווס על העליונה. בני אווס ותומכיהם הרגו מפקדים וחייילים רבים מבני ח'זרג' ובעלי בריתם היהודים עד שלבסוף קרא איש מבני אווס: "הרגעו ואל תשמידו את אחיכם אשר שכנותם טובה יותר משכנות השועלים". אז חדלו בני-אווס ממעשי הטבח באחיהם. היה זה כחמש שנים לפני הגירתו של מוחמד למדינה. לאחר תום המלחמה פייסו בני אווס את בני ח'זרג', והושגה רגיעה יחסית בין היהודים לערבים במחוז מדינה. המאורעות המתוארים לעיל היו הבולטים ביותר בתולדות היחסים בין הערבים ליהודים בחצי האי ערב מתחילת התיישבות היהודים באזור חג'אז' ועד להופעת דת האסלאם.²⁶

מוחמד והיהודים

יהודי ית'רב שמעו על הופעתו של מוחמד במכה ועל החזון הנבואי החדש שלו זמן רב טרם בואו לאזור אל-מדינה. השמועה עליו עברה באמצעות שיירות המסחר הערביות שעברו ממכה לארץ א-שאם (סוריה העתיקה) דרך אל-מדינה וואדי אלקורא. היהודים שמעו על מוחמד גם מתושבי אל-מדינה שעלו לרגל לעיר הקדושה מכה מדי שנה.

מוחמד שהה במכה והפיץ את בשורת אמונתו החדשה. תחילה עשה זאת בסתר, אך כאשר גדל מעגל המאמינים גילו זאת בני שבט קורישי אשר קינאו בו ובחסידיו ותכננו להרוג אותם. מוחמד הבין שעליו לעזוב את מכה ולהגר למקום אחר, ובחר בעיר אלטאיף שמזרח למכה. בחירה זו התגלתה כבעייתית, שכן בבואו לעיר תושבי העיר (שרובם היו משבט בני ת'קיף) לא רק שהם לא קיבלו את פניו בכרכה, אלא אף יידו בו אבנים ופגעו בו. מוחמד חזר למכה כדי לחשוב על מקום אחר, בטוח יותר. באותו זמן התקיימה עלייה לרגל למכה אשר במסגרתה הגיעו אנשים מכל רחבי חצי האי ערב לביקור בביתו. בשנת 620 פגש שם מוחמד קבוצה של שישה אנשים מאנשי ית'רב וסיפר להם על דת האסלאם. הם הבינו את חזונו של מוחמד, שכן הוא דמה מאוד ליהדות שהייתה מוכרת להם זה כבר. אנשי קבוצה זו האמינה בנבואתו של מוחמד ובאללה האל האחד והיחיד. הם הבטיחו למוחמד שהם ישובו בשנה הבאה למכה עם אנשים נוספים. לעלייה לרגל של שנת 621 הגיעו 12 מתושבי אל-מדינה, אשר חמישה מהם נכחו במפגש הקודם עם מוחמד. הקבוצה נפגשה עם מוחמד בשנית והפעם הסכימו חבריה למלא את מצוות אללה ולעבוד רק אותו בלי שותפים, לא לגנוב, לא לנאוף, לא להרוג את ילדיהם, לא לשקר ולמלא את כל מצוותיו של הנביא מוחמד. המפגש הזה נודע בערבית בשם "בייעת אלעקבא אלאולא" (החוזה הראשון). בתום העלייה לרגל חזרה הקבוצה לאל-מדינה, אך הפעם שלח איתם מוחמד את אחד מחסידיו כדי שימשיך ללמד את דת האסלאם. לעלייה לרגל בשנת 622 הגיעו כבר יותר משבעים איש ושתי נשים מאל-מדינה אשר נשבעו אמונים למוחמד באירוע שנקרא "בייעת אלעקבא אלת'אניה" (החוזה השני), ובו כרת מוחמד ברית אמונים עם אנשי אל-מדינה. זמן קצר לאחר מכן עזבו מוחמד וחסידיו את מכה ונסעו לית'רב. שנה זו (622) נקראת שנת ההגירה והיא השנה הראשונה בלוח השנה המוסלמי. כשהגיע מוחמד לאל-מדינה נחתמו שלושה הסכמי שלום בין כל אנשי העיר: הסכם "אלמוואדעה" בין שבטי הערבים אווס וח'זרג' שקרא להם אחרי ההסכם בשם אל-אנצאר, ההסכם "אלמואכאה" בין אל-אנצאר ובין חסידי מוחמד שנסעו איתו ממכה, ושאותם כינה "המהגרים", ו"חוזה האומה" שכרת מוחמד בינו ובין כל תושבי אל-מדינה.

בריתות מוחמד עם היהודים

חזוה האומה

הנביא מוחמד כתב כמה מכתבים על הסדרת היחסים עם יהודי חצי האי ערב וחתם על הסכמים.²⁷ החוזה הידוע ביותר בין ההסכמים שחתם עליהם היה "חוזה האומה".²⁸ שני נושאים חשובים כדי להבין נכונה את הסכם חוזה האומה: הפוליטיקה והדת של תושבי אל-מדינה. הרקע הפוליטי באל-מדינה התאים למוחמד לייסוד מדינתו האסלאמית. אומנם המלחמות והמתחות בין שבטי אווס ותומכיהם היהודים ובין שבטי ח'זרג' ותומכיהם היהודים הגיעו לשיאן, אך המאבקים החלישו, עייפו והתישו את כל הצדדים. למרות זאת אף צד לא היה מוכן להיכנע. לטיפול במצב עניינים מיוחד זה נדרש חכם מבחוץ אשר יתווך בין קוטבי הסכסוך השונים ויכונן שלום. האישי הזה היה הנביא מוחמד.

מערך הדתות באל-מדינה שירת היטב את מוחמד ואת חזונו הנבואי. לצד יהודים ונוצרים בתקופת אל-ג'אהליה, היה מספר קטן של אנשים אשר האמינו בדת ה"חנפיה" המוגדרת בקוראן כדת אברהם, כלומר אמונה באל אחד.²⁹ החניפים האמינו ביהדות ובנצרות ובכל הנביאים מאברהם ועד ישו, שהם ראו בו את אחד מגדולי הנביאים אך לא הכירו בו כהתגלמות האל ולא כבנו של אלוהים. מלבד זאת, החנפיה והיהדות השפיעו על הערבים עובדי האלילים והכינו אותם לקבל את התפיסה המוניסטית של מוחמד. דבר זה זוכה לחשיבות נוספת בכל הנוגע לשאלת בואו של נביא שימלוך על כל העמים. לכאורה היהודים התכוננו לבואו של מלך המשיח שנזכר בספרי התנ"ך.³⁰ הערבים האמינו שהמלך הזה הוא מוחמד. לכן כשמוחמד בא לאל-מדינה עלה בידו להשיג הסדר קבע ולגשר בין מרכיביה החברתיים והדתיים של העיר.

נוסח חוזה האומה

בשם אללה הרחמן והרחום:

1. זהו הסכם מאת מוחמד הנביא (לקבוע יסודות היחסים) בין המאמינים והמוסלמים משבט קורייש ו[אנשי] יתרב וכל אלה אשר הלכו בדרכם ונספחו אליהם, ונהגו כנוהגם ונלחמו לצדם במלחמת קודש.³¹
2. הם מהווים אומה אחת נבדלת משאר העמים.
3. המהגרים³² מבני קורייש משלמים על מצבם³³ בפדיון ביניהם.³⁴ הם משלמים כופר נפש לאסירים כדרכם³⁵ וצדק למאמינים.³⁶
4. בני עוף³⁷ נותנים את פדיונם על מצבם כפי שנהגו קודם.³⁸ כל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם וצדק בין המאמינים.
5. בני חארת' [משפחה משבט ח'זרג'] על מצבם נותנים את פדיונם כפי שנהגו קודם, כל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם וצדק בין המאמינים.

6. בני סאעדה על מצבם נותנים את פדיונם כפי שנהגו קודם, כל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם ובצדק בין המאמינים.
7. בני ג'שם על מצבם נותנים את פדיונם כפי שנהגו קודם, כל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם ובצדק בין המאמינים.
8. בני אלנג'אר על מצבם נותנים את פדיונם כפי שנהגו קודם, כל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם ובצדק בין המאמינים.
9. בני עמר בן-עוף על מצבם נותנים את פדיונם כפי שנהגו קודם, כל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם ובצדק בין המאמינים.
10. בני אלנבית על מצבם נותנים את פדיונם כפי שנהגו קודם, וכל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם ובצדק בין המאמינים.
11. בני אווס על מצבם נותנים את פדיונם כפי שנהגו קודם, וכל עדה משלמת כופר נפש לבניה השבויים כדרכם ובצדק בין המאמינים.
12. המאמינים אינם נוטשים מלווה או שבוי מבניהם בלי עזרה בפדיון או בכופר נפש.³⁹
13. מאמין לא יכרות ברית עם בן-חורין נגד אדונו המאמין ששחרר אותו.
14. המאמינים יראי השמיים [ידם] על [כל] מי שתעה מבניהם, ומי שרוצה תגמול בלי צדק,⁴⁰ ומי שהתכוון לחטאות ולתוקפנות ולשחיתות בין המאמינים; כולם חייבים להתאחד כנגדו, אף על פי שהוא היה בן לאחד מהם.⁴¹
15. המאמין לא יהרוג מאמין עבור כופר, ואסור לו לתמוך בכופר כנגד מאמין.⁴²
16. חסות אללה היא אחת [לכולם], לכן המאמין החזק מעניק חסות לחלש, והמאמינים יהיו בעלי ברית אלה עם אלה על פני האחרים.
17. היהודים שמצטרפים אלינו בכרית זכאים לתמיכה ולהתנהגות שווה בלי התעללות ובלי עזר כנגדם.
18. השלום של המאמינים הוא אחד. המאמין לא יקיים שלום עם כופר בזמן מלחמת קודש, אלא אם השלום הוא מבוסס על שוויון וצדק ביניהם.
19. קבוצות המאמינים מחליפות זו את זו בזמן מלחמת קודש.⁴³
20. המאמינים חייבים בנקמת דם על אחיהם שנהרגו במלחמת קודש למען אללה.⁴⁴
21. למאמינים יראי אללה יש יותר כוח וישירות בדרכם.⁴⁵
22. אסור למשתף⁴⁶ לתת חסות לרכוש או חסות נפש לשום נפש של קרייש, ולא יפריד בינו ובין אחד מהמאמינים.
23. מי שירצח מאמין בשרירות לב ויש ראייה חותכת על מעשיו הוא יהרג תחתיו, אלא אם יסלחו לו כל שארי הבשר של הנרצח ואז אסור על כל המאמינים לפעול נגדו.
24. אדם שמכיר בכל דברי המסמך הזה ומאמין באללה וביום הדין, אסור לו לתמוך או לתת מקלט לנפש שמפירה או מכניסה חידושים לכתב הזה. מי שיסייע או ייתן מקלט לפושע, יקבל קללת אללה, כעסיו יהיו על ראשו ביום הדין ולא תתקבל ממנו חזרה בתשובה או כופר.

25. אם תיפול ביניכם מחלוקת כלשהי על דבר מה, יובא העניין לפני אללה ולפני מוחמד.
26. היהודים ישתתפו בהוצאותיהם עם המאמינים כל עוד הם במלחמה.
27. יהודי בני עוף הם אומה עם המאמינים. ליהודים דתם ולמוסלמים דתם, כולל בעלי בריתם ונפשם של היהודים, חוץ מאשר רשע ונפשע הוא רק מביא כליה על עצמו ועל בני ביתו.
28. יהודים] בני אלג'ר זוכים לאותן זכויות כמו יהודים] בני עוף.⁴⁷
29. יהודים] בני סאעדה זוכים לאותן זכויות כמו יהודים] בני עוף.
30. יהודים] בני ג'שם זוכים לאותן זכויות כמו יהודים] בני עוף.
31. יהודים] בני אוס זוכים לאותן זכויות כמו יהודים] בני עוף.
32. יהודים] בני תעלפה זוכים לאותן זכויות כמו יהודים] בני עוף, חוץ מאשר רשע ונפשע, הוא רק מביא כליה על עצמו ועל בשרו.
33. משפחת ג'פנה היא ענף מבני תעלפה וכמוהם [שוים להם מבחינת ההסכם].
34. בני אלשטיבה זוכים לאותן זכויות כמו יהודים] בני עוף.
35. בר הלב יעמוד לפני החוטא.
36. בעלי הברית של בני תעלפה הם בדרגה אחת עימם.
73. בעלי הברית של היהודים הם בדרגה אחת עימם.
38. אסור לאף אחד מהם לצאת [מן העיר]⁴⁸ בלי לקבל את רשותו של מוחמד.
39. אסור לוותר על נקמת דם במקרה של פציעה. איש שעובר על החוק משמיד רק את עצמו ואת בני ביתו, פרט למי שעשק. אללה יעיד על זה.
40. היהודים מוציאים את הוצאותיהם, והמוסלמים מוציאים את הוצאותיהם, הם תומכים אחד בשני נגד כל מי שתוקף באנשים החותמים על הכתב הזה,⁴⁹ הם חייבים לייעץ ולהתייעץ ביניהם, בר הלב יעמוד לפני החוטא.
41. לא יואשם אדם במעשה בעל בריתו, והתמיכה תהיה למדוכא.
42. היהודים משלמים את הוצאותיהם יחד עם המאמינים כל זמן שהם במלחמה.
43. אדמת ית'רפ קדושה ואסור לחותמי המכתב הזה להילחם בשטחיה.
44. השכן, כמו אח לשכניו, לא לגרום לו נזק והוא לא יעשה רשע.⁵⁰
45. אסור להשתכן במקום בלי לקבל רשות מבעליו.
46. כל אירוע או מריבה שעלולה להוביל לסכסוך בין אנשי הכתב הזה [האנשים שבהם דן הכתב הזה] יובאו לפני אללה ולפני מוחמד שליח אללה. אללה ערב לקיום הקפדני וההוגן ביותר של הכתב הזה ומעיד עליו.
47. אין להעניק חסות לשבט קורייש ולמי שתומך בהם.
48. חובה עליהם [אנשי הכתב הזה] להתאחד נגד תוקפי ית'רפ.
49. אם [היהודים] נקראו לברית-שלום עם המאמינים הם מסכימים, וגם המאמינים מסכימים להם אם נקראו לברית-שלום על ידי היהודים, בפרט [המאמינים] הנלחמים למען הדת.

50. כל אחד מאנשי הכתב הזה מחויב לעמוד בהתחייבותו.
51. יהודי אוס ובני בריתם והם עצמם באותו מעמד יחד עם שאר האנשים ברי הלבב עושי הטוב הנכללים בכתב הזה. מי שעושה פשע, משמיד רק את עצמו. אללה עד והוגן על הכתוב במכתב הזה.
52. המכתב הזה לא ימנע את הענשת העושה והחוטא, מי שייצא ממדינה או יישאר בה הוא מובטח, פרט לעושה וחוטא. אללה נותן חסות לבר הלבב הירא את אללה, ומוחמד גם כן נותן חסות לכל עושה הטוב יראי אללה.

מכתב מוחמד ליהודי ח'יבר⁵¹

בשם אללה הרחמן והרחום:

ממוחמד שליחו של אללה וחברו של משה הנביא ואחיו המאמין בדבריו.⁵² אכן, אללה אמר לכם אנשי התורה וכן תמצאו את זה בספרי הקודש שלכם: מוחמד הוא שליח אללה ואלה אשר איתו קשים הם עם הכופרים ורחמנים זה לזה. יכולים אתם לראותם כורעים ומשתחוים מבקשים להם חסד מעם אללה ורצון. סימני ההשתחויה ניכרים בפניהם. לזאת נמשלו בתורה. ובאוונגליון נמשלו לזרע אשר הצמיח חוטר וטיפחו עד שעבה ונישא על קנהו והפליא את הזורעים, למגינת לב הכופרים. אללה הבטיח מחילה ושכר כביר למאמינים ולעושה הטוב אשר בהם.⁵³

אני מבקש ומפציר בכם להישבע באלוהים ובכל מה שהוריד לכם, ולהשביע אתכם בזה אשר האכיל את המן לקודמכם משבטי ישראל, ולהשביע אתכם בזה אשר ייבש את ים סוף לאבותיכם והצילם מפרעה ושעבודו, שתגידו לי: האם אתם מוצאים בכל ספרי הקודש אשר קיבלתם מאללה איזשהו סימן להאמין במוחמד? אם אינכם מוצאים זאת בספריכם אז אין להכריח אתכם. (אמת גלויה מול תעייה) אני קורא לכם להאמין באללה ובשליחו.

שתי הבריתות של השליח מוחמד עם אנשי ג'רבא ואדרח⁵⁴

בשם אללה הרחמן והרחום:

זהו מכתב ממוחמד הנביא לאנשי אדרח: אתם בחסות ובשמירת אללה וגם בחסותו של מוחמד. עליכם לשלם מאה דינר תמה ונשלמה בתום כל חודש של רג'ב. אללה ערב להם בייעוצם ובחסדם למוסלמים, ולכל אדם מוסלמי שחסה אצלם משום חרדה וענישה גופנית שיפוטית אם הם יחששו לשלומם של המוסלמים. הם בעירובן עד שיודיע להם מוחמד קודם יציאתו להילחם בהם.⁵⁵

הבטחת עירבון ליהודי בני עדיא⁵⁶ בעיר תימא⁵⁷

בשם אללה הרחמן והרחום:

זה מכתב ממוחמד שליחו של אללה לבני עדיא: הם זכאים לעירבון וחייבים בתשלום ג'יזיה,⁵⁸ אין איבה ואין לפזר אותם,⁵⁹ בשבילים העירבון הזה נשאר על תלו כל עוד יש לילה ויום.

תבואה ליהודי בני עוריד⁶⁰

בשם אללה הרחמן והרחום:

זהו מכתב ממוחמד שליח אללה לבני עוריד: שליח אללה מעניק להם תבואת חיטה בעומס של עשרה גמלים, אותה כמות הם יקבלו בכל אסיף. נוסף על כך הם מקבלים חמישים עומסים של תמרים. אותה הענקה תתקיים בזמנה מדי שנה, והם לא יקופחו כמלוא נימה.

כתב ח'אלד בן סעיד.⁶¹

חוזה השליח עליו השלום עם אנשי מקנא⁶²

בשם אללה הרחמן והרחום:

ממוחמד שליח אללה לבני ג'בנה⁶³ ולאנשי מקנא.⁶⁴ הואיל ואללה כבר גילה לי שאתם בדרך חזרה לכפר שלכם. באותו רגע שתקבלו את מכתבי הזה אתם תהיו בטוחים, ותכנסו בערובות [בערבות] אללה ובערובות שליחו מוחמד. שליח אללה מוחל לכם על עוונותיכם ועל חטאיכם, ואתם עכשיו [נמצאים] בערובות אללה ושליחיו. שום עוול לא יוטל עליכם ושום התעללות. שליח אללה מגן עליכם מכל דבר אשר הוא מונע מעצמו.

שליח אללה מטיל ג'יזיה על אריגכם וכל עבדיכם ובהמותיכם ונשקיכם, חוץ מאשר מחל עליו שליח אללה, או שליחו של שליח אללה. לאחר מכן אתם חייבים לשלם רבע מיבול דקליכם, ורבע מכל אשר דגות סירותיכם, ורבע מכל אשר שוזרות נשותיכם. מעתה אתם גם פטורים מתשלומי מיסים ומעבודות כפייה.

אם תשמעו ותעשו, אז שליח אללה חולק כבוד למכובדים ומוחל לרעים. ובכן למאמינים ולמוסלמים, מי שחש בנדיבות לב לאנשי מקנא ייטב לו, ומי שחש נגדם ברעת לב יירע לו. רק אחד מכם ישלוט בכם, או אחד מאנשי שליח אללה. ושלו.

[כתב עלי בן אבו טאלב בשנת תשע להגירה]

אל הגמון אֵילָה⁶⁵ ותושביה⁶⁶

אל מריחנה בן ראובה וראשי אנשי אֵילָה.

היו בשלום; אנוכי מהלל את אללה אשר אין אלוה מלבדו, הרי אני לא נלחם בכם טרם שאשלח לכם מכתב, או שתתאסלמו או שתשלמו את הג'יזיה.⁶⁷ הישמעו לאללה ולשליחו, ולשליחי שליחו. התייחסו לשליחים בנדיבות לב, העניקו להם בגדים מכובדים, ולא כאלה שנראים כבגדי מלחמה, והעניקו בגדים מכובדים גם לזיד [עבד ערבי שמוחמד

אימץ כבנו]. כל עוד השליחים שלי מרוצים מהתנהגותכם, מרוצה אהיה גם אני. וכבר נודע לכם תשלום הג'יזיה. אם תרצו שהעירבון יתקיים ביבשה ובים, עליכם להישמע לאללה ולשליחו. כל חובה שהטלתם על ערבים ונוכרים תבוטל, בפרט למצוות אללה ושליחו. אם יחזרו השליחים שלי לא מרוצים, לא אקבל מכם דבר, אצא למלחמה נגדכם, אקח מכם את הקטין בשבי ואהרוג את הבוגר. אני שליח אללה של אמת, מאמין באללה ובספריו ובשליחיו [הקודמים], ובישו בן מרים שהוא אימרת אללה, ואני מאמין שהוא גם כן שליח אללה.

היכנעו לבקשתי לפני שכליה תבוא על ראשכם, הרי כבר נתתי פקודה לאנשיי.⁶⁸ העניקו לחרמלה [אחד מנאמניו] שלושה עומסי גמל של שעורה, כי חרמלה התערב למענכם. אלולא יראתי מאללה ומהשתדלותו של חרמלה [שעצרו בעדי], לא הייתי שולח את המכתב הזה קודם שראיתם] את צבאי. אם תסכימו להסכם שיקבעו אתכם שליחיי שרחביל ואבי חרמלה וחרית' בן זיד אלטאי, אסכים גם אני, ואתם תהיו בחסות אללה והבטחתו של מוחמד שליח אללה, ותכינו את אנשי מקנא לחזור לארצם.⁶⁹

מכתבו של בן אלעלמה שליט אֵילָה לשליח אללה והברית אשר כרת השליח עליו השלום עם אנשי אֵילָה⁷⁰

בשם אללה הרחמן והרחום,

זאת הבטחה מאללה וממוחמד הנביא שליח אללה ליוחנא בן ראובה ואנשי אֵילָה,⁷¹ [ש]ספינותיהם ושיירותיהם הן בים והן ביבשה יהיו בהגנת אללה ובהגנת מוחמד הנביא. הגנה זו מכסה גם את אלה שהצטרפו אליהם מאנשי א-שאם ואנשי תימאן ואנשי הים. אם מישהו מהם גרם לאירוע מה, הרי שאיננו פודה את עצמו בנכסו. ברית זאת טובה היא לכל האנשים שקבלו אותה. אסור למנוע אותם מהשקיה ומכל דרך כרצונם אם ביבשה ואם בים.

זהו מכתבם של ג'הים בן אלצאמט ושרחביל בן חסנה ברשותו של שליח אללה.

מכתבו של מי שעליו התפילות והשלום לאנשי תימן⁷²

השליח שעליו שלום כתב לאנשי ימאן:

אדם שמתפלל את תפילתנו ופונה בתפילתו לכיוון תפילתנו, ואוכל את זבחינו, ומאמין באמונתנו, אדם זה הוא המוסלמי שיש לו הגנה מאללה והגנה משליח אללה. אדם שמקבל עליו את האסלאם, אם יהודי ואם נוצרי, יזכה באותן זכויות של המוסלמים, וימלא אותן מחויבויות. הסרבן יחויב בתשלומי ג'יזיה. כל אדם בוגר, אם זכר אם נקבה, בן-חורין או עבד, חייב בתשלום מלא של דינר או שווה ערך ללבוש בכל שנה.

מכתבו של השליח מוחמד עליו השלום למונדר בן סאווא: מושל מטעם מלך

פרס על בחריין⁷³

בשם אללה הרחמן והרחום:

ממוחמד שליח אללה למונדר בן סאווא, שלום לך. תהילותי לאללה אשר אין אלוה מלכרו, ואעיד שאין אלוה רק אללה, ושמוחמד הוא עבד לאללה ושליחו. ובכן אני מזכיר לך את אללה יתברך שמו ויתגדל, שכל אדם נושא בעצה נאמנה לאדם אחר, הריהו למען עצמו גם מייעץ. כל אדם נשמע לשליחיי וממלא את פקודתם נשמע הוא גם לי, וככל שנשא להם בעצה נאמנה הוא גם נשא לי. השליחים שלי כבר שיבחו אותך לטובה. אני ממליץ לך [להתייחס יפה] לעמך, תניח למוסלמים להישאר במצבם. לחוטאים כבר מחלתי, לכן מחל גם אתה. כל עוד אתה פועל בצדק איננו מפטרים אותך מתפקידך. האדם שדבק ביהדותו או באמגושיותו חייב בתשלומי ג'זיה.

סיכום

במאמר עסקתי בנוהגיו של הנביא מוחמד ובקשריו עם יהודי חצי האי ערב (בפרט יהודי חג'אז) באמצעות המכתבים שכתב לקהילות בני ישראל ומנהיגיהם באזור חג'אז. מזרחנים רבים התעניינו בתולדות הנביא מוחמד ובקשריו עם יהודי חג'אז, אך רק מעטים מהם שמרו על ניטרליות בגישתם לנושאים אלה ולא הושפעו במחקרם מן התפיסות השגויות של קודמיהם. מטרתי העיקרית בתרגום מסמכי העידן הנבואי היא לספק ראיות קונקרטיות ואמינות שתשמנה את חקר המזרחנות בלשון העברית בעתיד. מסיבה זו אף התעקשתי לחקור את המקורות המקוריים בערבית והשקעתי מאמצים רבים בתרגומם לעברית. תרגום זה הוא ככל הידוע לי תרגום ראשון ויחיד מסוגו. הכתבים נכתבו במקור בסגנון ובתחביר של השפה הערבית הקלאסית, וכדי לשמור על נוסח תרגום דינמי נעזרתי בספרי פרשנות רבים לקוראן ולחדית⁷⁴, ובמילונים קלאסיים הן בערבית והן בעברית. כדי לאפשר קריאה רציפה וחלקה הוספתי את כל הפירושים וההבהרות בהערות שוליים בנפרד מהתרגום.

אסיים בשתי מסקנות שהגעתי אליהן לאחר סקירת המאורעות בחצי האי ערב לפני הופעת דת האסלאם ואחריה.

א. היעדרם של מחקרים בשפה העברית של חוקרים ערבים מוסלמים על תולדות יהודי חצי האי ערב ועל הביוגרפיה של מוחמד אילץ את הכותבים בעברית, שרבים מהם אינם מגלים שליטה מלאה בשפה הערבית, לחפש אחר מידע במקורות לועזיים. נכונה הטענה שיש מזרחנים שיודעים היטב את השפה הערבית ומשתמשים במקורות אסלאמיים, אך למרבה הצער רובם בוחרים לצטטם בנקודות המחלוקת שבין אסכולות האסלאם השונות (סונים, שיעים, סופים, ועוד) ובכך הם מציגים תמונה שמשרתת את האידיאולוגיה שלהם. עובדה זו מביאה מוסלמים רבים להאמין שהשפה העברית תרמה להפצת מידע כוזב ושקרי על קורות חייו של מוחמד וקשריו עם שבטי היהודים.

ב. האשמת דת האסלאם ומוחמד הנביא בהסתה ובגזענות נגד השבטים היהודיים בחג'אז היא האשמה מוטעית. סכסוכים ומלחמות בין ערבים ליהודים אירעו לפני הופעת האסלאם עקב אינטרסים פוליטיים ומאבקי שליטה על קרקעות. המסמך "חזזה האומה" והמכתבים המובאים לעיל, אשר שיגר הנביא מוחמד לקהילות היהודים ברחבי אזור חג'אז, מוכיחים שמוחמד התייחס באופן שווה אל כל הקבוצות החברתיות באל-מדינה ובמקומות אחרים אשר היו תחת שליטתו, ללא הבדל גזע ודת.

לקריאה נוספת

ברנפלד, ש' (1898). מוחמד: תולדות חייו וראשית לדת האיסלם. ורשה: תושיה.
לקר, מ' (2014). מוחמד והיהודים. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
קוק, מ' (2001). מוחמד, תרגמה מיכל סלע, מהדורה שלישית. ירושלים: מוסד ביאליק.
קיסטר, מ"י (1959). מחקרים בהתהוות האסלאם, תרגם אהרן אמיר, ערך מיכאל לקר. ירושלים: מאגנס.

Lecker, M. (1997). "Did Muhammad Conclude Treaties with the Jewish Tribes Nadir, Qurayza and Qaynuqa"? *Israel Oriental Studies* 17, pp. 29-36.
Lecker, M. (1998). *Jews and Arabs in Pre- and Early Islamic Arabia*. Ashgate: Aldershot and Brookfield.
Lecker, M. (1995). *Muslims, Jews and Pagans: Studies on Early Islamic Medina*. Leiden: Brill.
Lecker, M. (1987). "A Note on Early Marriage Links between Qurashes and Jewish Women", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 10, pp. 17-39.

הערות

- 1 גרסה ראשונה של המאמר נדפסה בראה, כתב עת לחקר העברית באירופה, גיליון מיוחד 2019, עמ' 27-49. המאמר מתפרסם כאן בהסכם עם כתב עת זה. המחבר מודה לאגף המחקר המדעי של אוניברסיטת המלך סעוד שביריאד על מימון מחקר זה.
- 2 W. Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca*. New York: Oxford University Press, 1979
- 3 ירמיהו כה, 23; מט, 8; יחזקאל, כה, 13.
- 4 בראשית כה, 12-18.
- 5 הקוראן, 7:73. ראו: הקוראן, תרגם: א' רובין. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2005 (להלן: הקוראן).
- 6 בראשית לז, 28.
- 7 אברהם נגב, "הכרונולוגיה של התקופה הנבטית התיכונה", ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, לא (1967), עמ' 189-202, נדלה בתאריך 19.6.2019 מהאתר: <http://www.dlir.org/archive/items/show/2656>
- 8 יאקות אלחמווי, מועג'ם אלבלדאן. בירות: דאר צאד, 1977, מהד' 5, עמ' 83-85.
- 9 שמות, יז, 8-16.
- 10 אמירה קאסם אבו-האשים, אלמסתשרקון אליהוד ומוקיפהום מן אלתאריך אלאסלאמי. קהיר: דאר אלנהד'ה, 2016.
- 11 מלכים ב, כה, 8-9.
- 12 אחמד עלי אלמגדוב, אלמוסתוטנאת אליהודיה עלא עהד אלרסול סלא אללאהו עליה וסאלם. קהיר: אלדאר אלמצריה אלובנאניה, 1992 (להלן: אלמגדוב, 1992).
- 13 יוסף בן מתתיהו, תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים, תרגם נ' שמחוני, ורשה: שטיבל, 1923.

- O'Leary (להלן): De Lacy O'Leary, *Arabia before Muhammad*. London: Kegan Paul, 1927 14
(1927).
- 15 עבד א־רחמן אבן ח'לדון, **אקדמות** (ערבית), מהד' 7. קהיר: דאר נהר'ת מצר, 2014.
- 16 O'Leary 1927, p. 17
- 17 קוראן 33, 13.
- 18 אבו אלפרג' אלצפהאני, **אלאר'אני**. קהיר: דאר אלכתוב אלמצריה, 1935, מהד' 22, עמ' 107.
- 19 אלמטהאר אלמקרסי, **אלברא ואלתאריך**, עותק קלימאר הוואר, טהראן: דאר באריס, 1903, כרך 4, עמ' 129-130.
- 20 O'Leary 1927, p. 17
- 21 ג'וואד עלי, **אלמופסל פי תאריך אלערב קבל אלסלאם**. בירות: דאר-אלסאקי, 1950, כרך 2, מהד' 4, עמ' 89.
- 22 Richard Gottheil & M. Seligsohn (n.d). "Khaibar", in: *Jewish Encyclopedia*. Retrieved on 19.6.2019 from <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9296-khaibar>
- 23 Michael Lecker, *Jews and Arabs in Pre- and Early Islamic Arabia*, Ashgate: Aldershot and Brookfield 1998
- 24 אלמגדוב, 1992.
- 25 פטיון הוא כינוי בערבית לאדם שנבחר בידי היהודים למלוך על העם היהודי.
- 26 ישראל בן-זאב, "יום בועת", **מאזנים**, ב, גל' מב-מג (צב-צג) (תרצ"א), עמ' 10-13. אוחזר בתאריך 19.6.2019 מן האתר <http://www.jstor.org/stable/23804757>
- 27 כל התרגומים לעברית הם של מסמכים שפורסמו בספר: מוחמד חמידאללה, **מג'מועת אלוות'איק אלסאסיה ללעהד אלנבווי ואלח'ילאפה אלראשידה**, מהדורה חמישית, בירות: דאר אלנפאיס, 1985 (להלן: חמידאללה, 1985).
- 28 שם, עמ' 59.
- 29 קוראן, 3:95.
- 30 דברים ל, 3-5.
- 31 הטקסטים בתוך הסוגריים המרובעים אינם נכללים בטקסט המקור אלא נוספו בידי החוקר במטרה לאפשר הבנה טובה יותר של הנוסח המתורגם.
- 32 המהגרים: מי שעזבו את מקום מגוריהם ועברו יחד עם השליח מוחמד מאזור מכה לאזור מדינה.
- 33 כלומר כפי שהיה נהוג בין בני השבט לפני הופעת האסלאם בארגון השבטי ובשיתוף פעולה בעניין נקמת דם וכל מה שקשור לכך.
- 34 כאשר ההרוג וההורג שייכים לאותו שבט.
- 35 במלחמות נגד שבט אחר, המהגרים חייבים בתשלום כופר לכל בניהם האסירים בחמלה ובצדק, כידוע בין המאמינים ולא כמו שהיה נהוג בשבטים שלפני האסלאם בהפליה לפי המעמד והכבוד של השבוי בין שהוא עשיר ובין שהוא עני.
- 36 לפני בוא האסלאם שילמה כל משפחה כופר לשחרור אסיריה, אך לאחר חתימת הסכם זה (חוזה האומה) התאחדו כל המאמינים לאומה אחת ותרמו לתשלומי הכופר במשותף.
- 37 חמולה משבט אנצר.
- 38 מנהגם טרם האסלאם.
- 39 כאן האחריות הועברה מן הפרט או מן המשפחה אל הקולקטיב החברתי.
- 40 הדורש כופר נפש מוגזם.
- 41 המאמינים מוכרחים לפעול נגד אלמנטים סוררים שעלולים לעודד עוול או חטא או עוינות או של נזק בקרבם, כגון אלה המנסים לערער את המוסלמים או להשחית את הנוער המוסלמי, ואין להתייחד עימם. במדינה עם חברה מעורבת היו עדיין אנשים שלא האמינו באסלאם והיה חשש שגורמים מסוימים ינסו להחליש את המוסלמים באמצעות ערעור על דתם ויעוררו בנוער המוסלמי הרהורי

- עבירה. אם משהו נמצא אשם בכל מעשה כזה, יתאחדו נגדו כל המאמינים אפילו אם מדובר בכנו של אחד מהם.
- 42 גם כשהכופר נחשב קרוב משפחה למאמין, הוא לא יקבל סיוע בנקמת הדם או תמיכה כלשהי משום מאמין מפני שהחברה החדשה אינה מבוססת עוד על קרבת דם, אלא על תבונה ועל אמונה באסלאם.
- 43 בזמן שהמאמינים נלחמים במלחמת קודש, מאמינים אחרים נשארים לשמור על משפחותיהם ועל רכושם עד שיחזרו מן המלחמה. אם המלחמה נמשכת, המאמינים שנשארו לשמירה יחליפו את אלה שחזרו עד תום המלחמה.
- 44 בזמן מלחמת קודש מוכרחים המאמינים לנקום את מותם של אחיהם אשר הקריבו את חייהם למען אללה. זאת מפני שלפעמים הקרב יהיה קשה בחזית אחת וקל בחזית אחרת, ולכן על החיילים העומדים בפני אויב חלש לסייע לחיילים הנלחמים באויב חזק יותר.
- 45 משום שהם יראי אללה, המאמינים מראים יותר עוז ואומץ לב בזמן מלחמה, ולכן הם זכאים ליתר ישירות מאללה. זה גם מרגש את בעלי בריתם ומעורר אותם להתחזק כאשר הם מתאסלים.
- 46 המשתפים הם עובדי אלילים המצרפים את אליליהם לאללה כשותפיו לאלוהות. אלוהים עצמו נחשב בעיניהם אל עליון ולא אל יחיד, והשותפים נחשבים צאצאיו. הקוראן, הפרה, פס' 96.
- 47 שווים להם בכל הזכויות וההתחייבויות. אותו חוק שוויוני מתייחס במכתב לכל היהודים.
- 48 הכוונה לאיסור על פמליות היהודים לעזוב את העיר מדינה בלי קבלת אישור ממוחמד.
- 49 משמע מתאחדים נגדו במלחמה.
- 50 השכן נחשב לבעל המקום. נאסר על השכנים להזיק לו ואסור לו להזיק להם.
- 51 חמידאללה, 1985, עמ' 92.
- 52 הכוונה לאהרן, אחיו של משה הנביא.
- 53 הקוראן, 48:52.
- 54 חמידאללה, 1985, עמ' 118.
- 55 אם ראה השליח שבעלי הברית אינם עומדים בתנאי הברית ובוגדים בו, הפר גם הוא את הברית והודיע להם על כך. הוא לא נלחם אלא לאחר מתן הודעה מראש.
- 56 חמידאללה, 1985, עמ' 98.
- 57 העיר תימא הייתה מרכז יהודי בצפון חצי האי ערב בדרך למפרץ אילת ולארץ הביזנטים.
- 58 ג'יזיה (בערבית: جزيّة) – מס גולגולת שתושבי העולם המוסלמי שאינם מוסלמים (כמו יהודים ונוצרים) שילמו לשליט המוסלמי.
- 59 כלומר בלי גרימת נזק בנפש, ברכוש, ובזכות לשום אדם מבני עדיא, ואסור לגרש אותו לגלות.
- 60 חמידאללה, 1985, עמ' 98.
- 61 הנביא מוחמד לא ידע קרוא וכתוב, משום כך היו אנשים שכתבו וקראו למענו.
- 62 חמידאללה, 1985, עמ' 119.
- 63 בני ג'בנה היה שבט יהודי שהתיישב במקנא.
- 64 מקנא כיום היא עיירה קטנה בצפון-מערב סעודיה על חוף ים סוף.
- 65 היום עקבה.
- 66 חמידאללה, 1985, עמ' 116.
- 67 זו הייתה הוראתו של השליח מוחמד ואלה הם החוקים שהסדירו את היחסים בין מוחמד הנביא ובין המתנגדים לו, בעלי ברית, לוחמים ואויבים. לכל מצב היו תנאים מסוימים, בשלום ובמלחמה, ולפני הקרב נהג הנביא לנקוט צעדים שנטו לשלום. תחילה הוא קרא להם להתאסלם. אם סירבו להתאסלם היה עליהם להיכנע והם חויבו בתשלום הג'יזיה למדינה. אם הם עמדו על דעתם והמשיכו להילחם באסלאם היה הנביא מוחמד בוחר בקרב.
- 68 כלומר פקדתי על אנשי שילחמו נגדכם בלי רחמים.
- 69 רוב תושבי מקנא היו יהודים שעסקו בדיג. השליח מוחמד נתן להם חסות, הבטיח להם אוטונומיה ושחרר אותם מתשלום המיסים שהטילו עליהם הנוצרים באיילה.

- 70 חמידאללה, 1985, עמ' 117.
- 71 יהודים ונוצרים.
- 72 חמידאללה, 1985, עמ' 231.
- 73 שם, עמ' 146.
- 74 החדית' הוא מקור ההלכה המסורתי השני בחשיבותו אצל המוסלמים אחרי הקוראן. בספרי החדית' נאסף כל המידע על מוחמד: אמירות, פעולות, ידיעות, תיאורים שהוענקו לו מאללה ועוד.